

Agrarbevægelsen og Liberalismen.

Nogle Smaaskrifter anmeldte af

Aleksis Petersen-Studnitz.

H. Hertel: Agrarbevægelsen ude og hjemme. København, Th. Linds Forlag. 1893. (72 S.).

H. Hertel: Landbruget og Toldbeskyttelsen. København, Th. Linds Forlag. 1893. (45 S.).

A. Peschcke Kædt: Vort Landbrugs Toldpolitik. København, Johan Møller. 1893 (77 S.).

H. Hage: Beskyttelsen og Landbruget. Et Bidrag til Diskussion om Toldspørgsmaalet. Udgivet af Toldreformforeningen. Okt. 1893. (28 S.).

Efter »nøje Samraad« med Landboforeningernes ledende Bestyrelsesmedlemmer har Hr. Hertel formuleret de »Krav til Staten«, som »den agrariske Bevægelse har affødt.«

Sydfra faa vi som Regel — bemærker Hr. Hertel — de stærkeste Impulser, og naturligvis er da ogsaa Agrarbevægelsen kommen til os fra Tyskland; men den er kommen i en noget udvisket Skikkelse, hvad man strax vil se ved at sammenholde det af den danske med det af den tyske Agrarforening proklamerede Program.

De 80,000 danske Agrarer vedtog paa deres Møde i Odense følgende Program for Agrarforeningen:

Foreningens Formaal er at støtte de danske Landboeres økonomiske og sociale Interesser for at bringe

disse i Overensstemmelse med Tidens forandrede Forhold og Krav. Foreningen vil derfor arbejde for at fremme en sund og tidssvarende Udvikling af Alt, hvad der kan sætte Landbruget istand til vedblivende at fyldestgøre sin Stilling som Landets Hovederhverv.

Til disse Formaals Fremme nævnes:

1. Statens Støtte til fremdeles i saa fuld Udstrækning som mulig at fremme Landbrugets Produktion.

2. Statens Støtte til en tidssvarende Ordning af billige og hensigtsmæssige Omsætnings- og Exportforhold for Landbrugets Produkter saavel i Indland som Udland.

3. Statens Støtte til at tilvejebringe den bedste og billigst mulige Ordning af de Forhold, der vedrøre Landbrugets og Landkommunernes Kreditforhold.

4. Statens størst mulige Medvirkning til ad international Vej at søge fjernet den stigende Fare, der truer særligt Landbruget ved Guldets Enehæredømme som lovligt Betalingsmiddel.

5. En tidssvarende Ordning af vore forældede Beskatningsforhold, som ved den stigende Pengeværdi og faldende Vareværdi virker dobbelt tyngende paa Landbruget og fremkalder et stærkt Misforhold mellem Skattepligt og Skatteevne.

Vedrørende de direkte Beskatningsforhold nævnes:

A. Hartkornsskattens Indskrænkning, navnlig ved Statens Støtte til Indskrænkning af Skatterne til Amts- og Sognekommuner.

B. Ophævelse af Halvprocentafgiften samt Ændringer i Stempelskatterne, saa at den ikke i saa ubil-

lig Grad falder trykkende paa Omsætningen af faste Ejendomme.

C. Begunstigelse af Overenskomster, der angaa Tiendens Afløsning saavel i Forhold til private som offentlige Tiendeejere.

D. Mellemkommunal Beskatning.

Vedrørende den indirekte Beskatning nævnes:

A. Toldophævelse paa Livsfornødenheder.

B. Toldforhøjelse efter en stærkt stigende Skala i Forhold til Værdien paa Varer, der i mindre eller større Grad maa betegnes som Overflødigheds- eller Luxusvarer, saasom Vin, Silke, Tobak og Lignende — dog saaledes, at en eventuel Forhøjelse af Skat paa Alkohol, ligeledes efter Værdien, udelukkende anvendes til Bedste for Kommunerne og til sociale Formaal, i Arbejdernes Interesse.

C. Ændring af de beskyttende Toldsatser, hvorved Beskyttelsen bliver mere i Overensstemmelse med de under den bestaaende Toldlov fremkomne forandrede Forhold og gør Landbrugets og Industriens Erhvervsvilkaar mere lige.

6. En heldig Udvikling af Landbrugets Arbejderforhold, dels ved at billiggøre Livsfornødenhederne, dels ved at der nedsættes en Landbokommission til Overvejelse af, hvilke Ændringer der kan iværksættes i Lovgivningen om Jords Udstykning og Sammenlægning, saaledes at Antallet af smaa Jordbrug baade kan bevares og forøges.

7. Den Forrykkelse af Forholdet mellem Statens Indtægter og Udgifter, som de nævnte Reformere ville medføre, søges udlignet dels ved Toldforhøjelse paa Overflødigheds- og Luxusgenstande, dels ved gennem

Sparsommelighed i Statsforvaltningen at indskrænke Udgifterne til uproduktive Øjemed og endelig ved en Indkomstskat.

Paa hvert Aars Generalforsamling afgøres, hvilke Reformers der tiltrænges mest, og som have Udsigt til at kunne gennemføres.

For med tilstrækkelig Kraft at kunne virke for disse Formaa's Fremme vil Foreningen søge at bringe Landbrugerne, store og smaa, samt Landarbejderne til ved sluttet Sammenhold at opnaa den fornødne Indflydelse paa Lovgivningsmagtens to Faktorer, Folke- og Landstinget.

Og i Betragtning af Landbrugets nuværende vanskelige økonomiske Forhold besluttede Agrarforeningens konstituerende Generalforsamling i Odense den 22. November enstemmigt at opfordre Lovgivningsmagten til snarest muligt at virke hen til:

1. Den bedst mulige Ordning af Landbrugets og Landkommunernes Kreditforhold.

2. Nedsættelse af Hartkornsskatterne til Amts- og Sognekommunerne allerede iaar ved Tilskud fra Statskassen og Indførelse af mellemkommunal Beskatning.

3. En Revision af Toldloven.

4. Begunstigelse af Overenskomster, der angaa Tiendens Afløsning.

5. Nedsættelse af en Landbokommission — under Samvirken mellem Regering, Rigsdag, de samvirkende Landboforeninger og Agrarforeningens Bestyrelse — for at tage under Overvejelse, hvad der kan foretages ad Lovgivningens Vej i Henhold til Punkt 6 i Programmet.

Men »Bund der Landwirte« forlanger i sit Program

(af 18. Februar 1893) ikke i usikre Udtryk en »Toldrevision« i den ene og i den anden Retning, men forlanger rent ud: »en tilstrækkelig Toldbeskyttelse for Landbruget«; »derfor ingen Nedsættelse i den bestaaende Told; ingen Handelstraktat med Rusland og andre Lande, der har en Formindskelse af Landbrugstolden til Følge.« De tyske Agrarer nøje sig heller ikke med en høflig Anmodning om »Statens størst mulige Medvirkning til ad international Vej at søge fjernet den stigende Fare, der truer særligt Landbruget ved Guldets Enehærdømme som lovligt Betalingsmiddel«, — men de forlange, hverken mer eller mindre: »Indførelsen af Dobbeltmøntfoden«, der skal være »den virksomste (!) Beskyttelse mod en Nedgang i Landbrugsprodukternes Pris« (sic!). Ejheller ville de tyske Agrarer slaa sig til Taals med »Nedsættelsen af en Landbokommission til Overvejelse af osv.« — en Kommission, der, som de fleste lignende Kommissioner, efter Maaneders og Aars Forløb offentliggør en »Betænkning«, som ikke fortæller andet end, hvad man vidste i Forvejen —, men de tyske Agrarer ville have en staaende Repræsentation af Landbruget, »en ved Lov ordnet Repræsentation af Landbruget ved Dannelsen af Landbrugskamre.« Saaledes indtage de tyske Agrarer, — der endog nu have forlangt den udenrigske Kornhandel gjort til Statsmonopol, og som forlange Jøder udelukkede fra deres Forening m. m. —, gennemgaaende et langt mere udpræget Standpunkt end de danske. I alt Fald i de officielle Udtalelser fra vore kære Landsmænd blandt Agrarerne synes man af og til at spore nogen Usikkerhed. Imidlertid behøver man jo ikke at holde sig blot til de officielle

Udtalelser; — Agrarforeningens Sekretær, Hr. Hertel, har i sine Publikationer leveret en Kommentar, i alt Fald til nogle af Agrarprogrammets Punkter.

Blandt disse findes Toldspørgsmaalet. Programmet forlanger først »Ophævelsen af Told paa Livsfornødenheder« (det lyder saa tydeligt og saa liberalt) og »Toldforhøjelse efter en stærkt stigende Skala i Forhold til Værdien paa Varer, der i større eller mindre Grad maa betegnes som Overflødigheds- eller Luxusgenstande« (det lyder ogsaa tydeligt og tillige demokratisk, især ved den senere Tilføjelse om de »sociale Formaal« og »Arbejdernes Interesse«); men saa kommer der en Passus om en »Ændring af de beskyttende Toldsatser, hvorved Beskyttelsen bliver mere i Overensstemmelse med osv.«, — og her er det ikke ganske sikkert, hvad Meningen er. Men Agrarforeningens Sekretær har for sit Vedkommende tydeligt nok udtalt sin Mening.

Ikke i Skriftet om »Agrarbevægelsen ude og hjemme«. Her er han forsigtig. Toldspørgsmaalet er der — erklærer han i dette Skrift — »næppe Grund til at komme nærmere ind paa Dette vigtige Spørgsmaal er, om jeg saa maa sige, næppe endnu tilstrækkeligt gæret af, og det kræver de grundigste Overvejelser og Undersøgelser, før man kan haabe at samle alle danske Landmænd i fuld Enighed om det.« »Langt det overvejende Flertal af danske Landmænd har i Toldspørgsmaalet utvivlsomt hidtil været paa Frihandelens Side«, siger Hr. Hertel selv i sit Skrift om »Landbruget og Toldbeskyttelsen«, men han tror, at en »Strømkæntring har fundet Sted«, og han tager da i sidstnævnte Skrift Bladet fra Munden.

Det er ikke Smaating, han her forlanger. Overfor »Hensigtsmæssigheden af en Rugtold« stiller han sig vel noget »tvivlende« — af Hensyn til »Konsumentinteresserne«. Man undrer sig noget over dette Hensyn hos Hr. Hertel, der netop skarpt gør gældende, at det er Producentinteresserne, »de store Producentinteresser«, der i det Hele bør være de afgørende, og ligeoverfor hvilke Forbrugernes Interesse vejer lidet; — men han forklarer, at paa dette Punkt maa Konsumentinteresserne »slaa igennem alle andre Hensyn«. »Rugen er Brødkorn for Nationens store brede Lag«, og »en kunstig frembragt Fordyrelse« af dette Brødkorn kunde let give »den socialistiske Agitation« Vind i Sejlene, og derfor bør man ikke udsætte sig. Ogsaa en Havretold vilde være irrationel. Bygtolden kan der vel indvendes et og andet imod. «Den rette Løsning turde muligvis være den at gøre Bygtoldens Indtrædelse afhængig af hvert enkelt Aars Høst. I en god Maltbyggsæson ville Landmændenes Sælgerinteresser være saa afgørende, at en prisforhøjende eller dog afsætningssikrende Bygtold kan blive en velkommen Hjælp for Landbruget. Duer derimod største Delen af Afgrøden kun til Hjemmefoder, er der ingen Grund til at fordyre Landbrugets Produktionsomkostninger ved Told.» En Hvedetold — »selvfølgelig suppleret med en Told paa Hvedemel« — og en Told paa Majs til industrielt Brug har Hr. Hertels ubetingede Sympathi. Det samme gælder om en Told paa Havesager, om Ostetold, Hestetold, Told paa Kvæg og Faar, Kød og Flæsk. Ogsaa en Smørtold anbefales. »Kunne vi ved en Smørtold (i Forbindelse med Told paa Mar-

garine og Skat paa den indenlandske Produktion heraf) bevirke, at vort Smør i højere Grad benyttes i det indenlandske Forbrug, vil den samlede Export til England blive formindsket, og vi ville derved mindre hyppigt end nu risikere de (af Hr. Hertel) skildrede pludselige og voldsomme Depressionsperioders Indtræden. Naar det nu tilmed erindres, at det saa at sige aldrig er vort Tilbud af fineste, men af fint Smør, der undertiden kan være for stort, saa ligger deri al mulig Opfordring til at faa skaaret den nederste Ende af vor Udførsel af. Men netop denne tør det hjemlige Forbrug forudsættes at lægge Beslag paa, og just derfor vil en midlertidig Smørtold, der binder dette Forbrug til Landets eget Smør, under de nuværende Forhold virksomt kunne forbedre vore Chancer paa Englands Marked og skaffe os et sikrere Salg paa vort hidtidige Afsætningsomraade. Lykkes det os ad Aare at udvide dette, saaledes at Efterspørgslen efter dansk Smør atter vil overstige Tilbudet, bliver Tolden selvfølgelig overflødig.«

Naar man har udtalt »Frygt for, at vore Konkurrenter ville benytte en Reduktion i vor Smørexport til at fylde det Hul, der derved vilde opstaa paa det engelske Marked«, svarer Hr. Hertel blot: »denne Frygt er formentlig ubegrundet, i hvert Fald i de Egne, i hvilke vort Smør nu er indarbejdet, og det er jo dog med vort nuværende Afsætningsomraade, vi maa regne. Man vil her have dansk Smør, ved hvilket man holder fast med en Haardnakkethed, som kun engelske Arbejdere udvise. Et slaaende Vidnesbyrd herom afgiver den Omstændighed, at de engelske Detaillister ere blevne tvungne til at føre det som en ren Reklame-

artikel med en fuldstændig forsvindende Handelsavance.« Derimod indrømmer Hr. Hertel, at en Smørtold muligvis kunde bringe den københavnske Smørnotering i Fare. Den københavnske Smørnotering er en Verdensnotering (saa at sige den eneste Verdensnotering, der sættes i København), og den er det, fordi den har hvilet paa saa bred en Basis: København er Hovedpladsen ikke blot for Danmarks men ogsaa for Sverigs fineste Smør. Det er, indrømmer Hr. Hertel, af største Vigtighed at holde fast herved. »Udelukke vi det fineste svenske Smør, der hidtil er gaaet over Hovedstaden, lukke vi det ikke dermed ude fra Englands Marked, men Følgen vil kun blive, at vi skabe Muligheden for en effektiv svensk Smørnotering, der af Englænderne kan benyttes til at svække — og nedslaa den københavnske.« Skulde sligt ske, vilde det »blive til ubodelig Skade ikke blot for Handel og Skibsfart, men ogsaa, og ikke mindst, for Landbruget. Og derfor mene vi, vel vide vi i Modsætning til den gængse Opfattelse i Landbruget, at en Smørtold som sit absolut nødvendige Supplement maa drage Kreditoplagsret for fremmed Smør efter sig.«

Med dette Referat tro vi tilstrækkeligt at have tydeliggjort Hr. Hertels Stilling til Spørgsmaalet om »Landbruget og Toldbeskyttelsen«. De specielle Forslag, han fremkommer med, kan man jo diskutere; derimod er det vistnok vanskeligt at sige noget nyt om Spørgsmaalet i Almindelighed: Frihandel eller Beskyttelse? Det gælder da blot at fremsætte de gamle Argumenter paa en Maade, der kan gøre Indtryk paa Læseren. Det maa indrømmes Hr. Grosserer Kødte, at han paa en vittig Maade forstaar at argumentere for

sine Frihandelsanskuelser. Det maa i lige Maade indrømmes Hr. Direktør Hage, at han meget klart og forstandigt fører sit Forsvar for Frihandlen; men Hovedinteressen ved hans Afhandling »Beskyttelsen og Landbruget« knytter sig dog ikke til hans almindelige Bemærkninger om Frihandel og Beskyttelse, hvor rigtige disse end ere, men til de specielle Afsnit, til de Afsnit, hvor han Punkt for Punkt gendriver Hr. Hertel. Vi have ikke dvælet ved Hr. Hertels Forsvar for Korn-told, Ostetold, Hestetold, Kvægtold, Kød- og Flæsketold, Haveprodukttold, og skulle da heller ikke referere Hr. Hages Imødegaaelse; — men vi dvælede ved Hr. Hertels Omtale af Smørtolden, og vi skulle da gøre Gengæld og aftrykke Hr. Hages herhenhørende Modbemærkninger. Hvad vi her aftrykke, vil da tjene Læseren som Prøve paa Hr. Hages specielle Argumentation. — Hr. Hage skriver:

»Hr. Redaktør H. Hertel anslaa vor aarlige Smørproduktion til ca. 100 Mill. Pd. Heraf udførte vi i 1892 ca. 85 Mill. Pd. Endvidere 5 à 6 Mill. Pd. svensk transiterende Smør; ialt henved 91 Mill. Pd. hvoraf de 88 Mill. Pd. gik til England. Vi forbrugte altsaa selv kun 15 Mill. Pd. dansk Smør. Paa den anden Side indførte vi til Forbrug her i Landet ca. 17 Mill. Pd. Smør af ringere Kvalitet. Af Margarine var Forbruget ca. 15 Mill. Pd.

»Hvad vise nu disse Tal? De vise, at vi er gode Købmænd. Vi have solgt vort eget finere og dyrere Smør til gode Priser i Udlandet og vi har istedetfor købt billigt fremmed Smør. Hr. Forpagter Viggo Ulrik, Sophiendal, anslaa Landets Fortjeneste ved

denne Transaktion til $13\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Jeg maa give ham Ret, det er en god Forretning.

»Vore Beskyttelsesvenner ere imidlertid af en anden Mening. De mene, at de $13\frac{1}{2}$ Mill. Kr., naar alt kommer til alt, slet ikke er en Fortjeneste for Landet. Disse Penge er ganske simpelt spadseret fra Landmændenes Lommer over i de danske Forbrugeres Lommer. Hvorledes dette? Jo, sige de, hvis vi istedetfor at spise 32 Mill. Pd. Margarine og fremmed billigt Smør havde spist 32 Mill. Pd. dansk Smør, saa var vor Udførsel til England ogsaa bleven formindsket med 32 Mill. Pd. Der vilde derved opstaa »et Hul« i Englands Smørforsyning, Efterspørgslen efter dansk Smør vilde være steget og følgelig ogsaa Priserne. Anslaa vi denne Stigning til gn. 10 Øre pr. Pd. — en Prisstigning, der ogsaa vilde komme det Smør til Gode, Landmændene sælge til danske Forbrugere — vilde det for en aarlig Produktion af 100 Mill. Pd. have bragt Landmændene en Merindtægt af 10 Mill. Kr.

»Dette Ræsonnement ser ved første Øjekast ganske plausibelt ud; jeg tror ikke desto mindre, at det er ganske uholdbart.

»Jeg maa først tillade mig at bemærke, at de Landmænd, der gøre Regning paa, ved Hjælp af Told paa udenlandsk Smør og Margarine i Forbindelse med Accise paa den indenlandske Margarinefabrikation, at fordrive alle 32 Mill. Pd. fremmed Smør og Margarine fra Landet, aabenbart tage Munden for fuld. For det Første maatte hertil udfordres en Told og en Accise saa høj, at den faktisk var enstydig med et Indførselsforbud og med vore Margarinefabrikers Lukning. Selv

om der skulde findes enkelte Landmænd*) saa drakonisk anlagte, at de uden at blinke forlangte Forholdsregler, der ikke alene vilde gøre Danmark til »et rent Land«, men tillige til et Unicum blandt Verdens civiliserede Stater, vilde de ret snart, naar Forslaget begyndte sin brydsomme Vandring gennem Lovgivningsfaktorernes Skærsild, blive mindede om Professor Frederiksens Ord, at i »Danmark er man altid mild og moderat — for ikke at sige middelmaadig«, og at kun den kommer frem hertillands, som farer med Lempe. Kunne de opnaa en Told af 10 Øre pr. Pd. (i Tyskland er Tolden omtrent 9 Øre, i Sverige 10 Øre, i Frankrig 2 og 4½ Øre pr. Pd.), maa de vist være særdeles tilfredse.

»Men dernæst maa det erindres, at den Befolkning, der har Raad til at spise 32 Mill. Pd. billigt Smør og Margarine til f. Ex. 60 Øre Pd., er ude af Stand til at ombytte dem med 32 Mill. Pd fint Smør til 1 Kr. Pd.; de ville kun kunne ombytte dem med omtr. 19 Mill. Pd. à 1 Kr., og hvis de ville spise mere Smør, bliver Udgiften forøget. Det kommer da an paa, hvor langt Pengepungen rækker. Tolden vil altsaa bevirke, at Forbruget aftager, og desto mere, jo højere Tolden er. Hvis vi

*) Der findes saadanne Landmænd! En »sjællandsk Landmand« udtalte i et offentligt Foredrag, at »det er ufatteligt, at et Land som Danmark har tilladt, at Margarine produceres indenfor dets Grænser (sic!)«, og »endnu mere ufatteligt«, at »Margarineproduktionen er bleven tilladt herhjemme uden samtidigt at blive Genstand for Beskatning«. Margarinens »Fremkomst paa Verdensmarkedet« var det os jo ikke muligt at standse, men »intet har i den Grad deprimeret vort Landbrug som Kunstsmørret«. Det er stærke Ord; — men »langt den overvejende Del af Landmændene deler sikkert den sjællandske Landmands Opfattelse«, siger Hr. Hertel, og han selv gør det ogsaa.

derfor regne, at en Told af 10 Øre pr. Pd. vilde bevirke et forøget Forbrug af 11 Mill. Pd. dansk Smør, eller med andre Ord, at en Tredjedel af det nuværende Forbrug af fremmed Smør og Margarine blev fortrængt og erstattet med dansk Smør, vil det sikkert endda være højt anslaaet. Det er muligt, at den deraf følgende tilsvarende Nedgang i vor Smørudførsel til England, altsaa fra 85 Mill. Pd. til 74 Mill. Pd., vilde bevirke, en kortvarig Prisstigning.

»Men hvad er den næste Følge? Det er den, at samtlige vore Konkurrenter ville kaste sig over det fremkomne »Hul« og meget snart fylde det. Eller glemmer man rent, at vi i England ere omgivne af Konkurrenter, der kun vente paa en Lejlighed til at fortrænge os? Sverige, Finland, Frankrig og ikke mindst de engelske Kolonier Kanada og Australien staa parate til at tage Arv efter os. Og hvilken bedre Lejlighed kunne de ønske sig til at blive os kvit, end den, at vi frivillig trække os tilbage og overlade dem Valpladsen.

»Ved store og langvarige Anstrængelser er det lykkedes os at erhverve en trofast Kundekreds i Nord- og Mellemeuropas Arbejderbefolkning. De foretrække dansk Smør for alt andet Smør. Men saa heroiske Gutschmeckere ere de engelske Arbejdere dog heller ikke, at de, naar de ikke længere kunne faa dansk Smør, foretrække rent at undvære Smør paa Brødet fremfor at spise f. Ex. svensk eller australsk Smør. Tilmed maa man erindre, at det ikke bliver det fineste Smør, vi holde tilbage, hvis vi lægge Told paa fremmed billigt Smør, det bliver, som Hr. Redaktør Hertel meget rigtig bemærker, »den nederste Ende af vor

Udførsel«, vi skære bort. Saa meget lettere bliver det for vore Konkurrenter at erstatte det manglende danske Smør.

»Og der er nok om Budet. Der er f. Ex. Kanada. I 1880 udførte Kanada $18\frac{1}{2}$ Mill. Pd. Smør til England. Takket være Centrifugernes og Andelsmælkerernes rivende Udvikling her i Landet, lykkedes det os i de følgende Aar at kaste Kanada ud af det engelske Marked. I 1888 udførte dette Land ikke engang 1 Mill. Pd. Smør til England. I de sidste Aar er Kanada begyndt at slaa ind paa et lignende System som i Australien, Andelsmælkerier, hvor Mælken centrifugeres, herfra sendes Fløden i isafkølede Beholdere til et Centralfaktori, hvor den syrnes og kærnes. Resultatet har allerede vist sig; i 1892 udførtes henved 6 Mill. Pd. Smør til England, og Fagmænd anse det ikke for usandsynligt, at Kanada i Løbet af nogle Aar, hvis det engelske Marked ikke er for trykket, tildels atter vil kunne vinde den tidligere Position tilbage.

»Eller læs Hr. Landbrugskonsulent H. Fabers Afhandling: »Australsk Smør« i Tidsskrift for Landøkonomi (3—4 Hefte 1893). Alene Kolonien Victoria, der i 1888—89 slet ikke exporterede Smør og i 1889—90 kun afskibede 5400 Centner, har siden da forøget sin Smørproduktion efter en saa kolossal Maalestok, at denne ene australske Koloni i Vinteren 1892—93 udførte henved 8 Mill. Pd. Smør til England, og samtidig er Kvaliteten i den Grad forbedret, at den gn. Salgspris siges at være steget fra 9 d. pr. engelsk Pund til 12 d. eller fra omtr. 75 Øre til 1 Kr. pr. Pd. dansk, altsaa en Stigning af 33⁰/₁₀₀. Af hvilken Betydning denne Indførsel er, faar man et Begreb om, naar

Hr. F. oplyser, at alene Kolonien Victorias Udførsel til England i Maanederne Januar—Marts 1893 beløb sig til 27 $\%$ af Danmarks Tilførsel i samme Tidsrum; hele Australien sendte i disse Maaneder over $\frac{1}{3}$ af hele den dansk-svenske Smørtilførsel. Og medens Australien i 1888—89 kun udførte 1 Mill. Pd., androg Udførselen sidste Aar omtr. 13 Mill. Pd., altsaa en Stigning i 4 Aar af 12 Mill. Pd. Disse Tal vise, at dette Land har Evne til at erstatte det Kvantum Smør, som vi tænke paa at unddrage Englands Marked. Og Prisforskellen mellem prima australsk Smør og ringeste Klasse dansk var i Januar—Marts 1893 ikkun 6—7 Øre pr. dansk Pd. Det australske Smør, der tilføres England i Vintermaanederne, vore bedste Smørmaaneder, er saa meget farligere, fordi det er Græssmør.

»Og hele denne enorme Udvikling har hidtil kun haft én Fjende: det trykkede Marked i England, der for Tiden ikke er i Stand til at absorbere denne store og ganske uventede Tilførsel, hvad der atter har medført uforholdsmæssigt lave Priser paa Smør af ringere Kvalitet. Hidtil have de Exportpræmier, den australske Regering har udredet, bødet paa de trykkede Priser. Det lader imidlertid til, at denne Understøttelse nu vil ophøre, og det skal da vise sig, om den australske Smørproduktion kan staa paa egne Ben. Det gælder nu for Australien om at vinde en fast Plads paa det engelske Marked og at opnaa saadanne Priser, at Udførselen kan betale sig.

»Nuvel, d'Hrr. dansk Smørbeskyttere ville, saa vidt det staar i deres Magt, hjælpe de australske Landmænd ud over alle disse Besværligheder. De ville, at Danmark skal trække sig ud af det engelske Marked,

for at de andre kunne komme til Fadet og faa sikkert Fodfæste, de ønske at fremkalde en momentan Prisstigning, der kan hjælpe vore Antipoder ud over alle Begyndelsesvanskeligheder.

»Og naar saa om et Par Aar vore Konkurrenter ere godt indarbejdede paa det Marked, vi saa ubesindigt have overladt dem, naar Kvaliteten af kanadisk, australsk og andre Medbejleres Smør yderligere er forbedret, vil Priserne selvfølgelig gaa tilbage til det gamle Niveau eller maaske endnu lavere. Og hvad have vi saa opnaaet? At fordyre vort Hjemmeforbrug af billigt Smør og Margarine til Gavn for Ingen, til Skade for Middelstanden og Arbejderbefolkningen og tillige for Landmændene selv, forsaavidt de i Husholdningen bruger Margarine; at indskrænke vort Marked i England til stor Glæde for de engelske Mellemlandere, der stadig klage over at tjene for lidt paa dansk Smør og derfor intet heller ønske end at betjene deres Kunder med andet Smør, paa hvilket de kan tjene tykkere. Endvidere: København har hidtil kun haft én Verdensnotering, Smørnoteringen. Den er af afgørende Betydning for Smørpriserne ogsaa i England. Det er tildels os, der ansætter Smørpriserne paa Nord- og Mellemenglands Markeder. Nu vil man svække denne Noterings Betydning ved at formindske den danske Smørudførsel. Hvis det tilmed lykkes vore Beskyttelsesvenner at stænge det svenske Smør ude fra vort Marked og nøde Sverige til selv at exportere sit fineste Smør, som nu gaar over København, vil vor Smørnotering yderligere tabe i Betydning. Jeg anerkender, at Hr. Hertel udtrykkelig har taget Ordet for, at svensk Smør vedblivende uhindret bør transiteres over Køben-

havn; men der gives Andre, som endog vil det svenske transiterende Smør tillivs. Tolden vil tillige blive en ligefrem Præmie paa at lave Smør af ringeste Kvalitet, da det jo bliver dette, der kommer til at afløse billigt fremmed Smør og Margarine.

»Hidtil gik vore Bestræbelser ud paa at fremstille saa fint Smør som muligt, at skaffe det danske Smør saa stor en Udbredelse paa Verdensmarkedet som muligt, at styrke og hæve den københavnske Smørnoterings Overvægt. Vi har, som Hr. Hertel meget rigtigt bemærker, ofret »Tusinder paa at finde fremmede Markeder for vort Smør«. I de sidste 20—30 Aar have vore Smørhandlere med stor Dygtighed oparbejdet et fast og sikkert Marked i England, vore Landmænd have med priselig Taalmodighed og med betydelige Ofre rettet sig efter de Forskrifter om Fodring og Smørrets Tilberedning, som Smørhandlerne have dikteret dem, og nu da vi have naaet vort Maal, saa foreslaar man, at vi skulle trække os tilbage og overlade vore Konkurrenter vort dyrt erhvervede Marked.

»Jeg tilstaar, jeg er ude af Stand til at forestille mig en mere kortsynet, ja rent ud selvmorderisk Smørpolitik.

»Nej, det er ikke ved at trække os ud af det engelske Marked, at vi fremme vore sande Interesser, men derimod ved at smide vore Konkurrenter ud af Markedet. Om vi i dette Øjeblik, foruden de 85 Mill. Pd. Smør, saa os i Stand til ogsaa at kaste de resterende 15 Mill. Pd., vi selv fortære, paa det engelske Marked, er det ikke usandsynligt, at vi derved vilde

rette et knusende Slag mod vore oversøiske Konkurrenter og foreløbig sikre vor Smørafsætnings Fremtid.«

Dermed forlade vi Spørgsmaalet om Toldbeskyttelse for Landbruget og vende os til det Spørgsmaal, som Landmændene nu allermest sværme for, skønt det, i alt Fald for Danmarks Vedkommende, er det mest ørkesløse af alle Spørgsmaalene, — Møntspørgsmaalet.

»Bimetallismens Indførelse saa snart ske kan!« udraabe Agrarerne. »Med ét Slag vilde«, skriver Agrarforeningens Sekretær, »Pengemængden mere end fordobles; Pengenes Værdi, d. e. deres Købekraft vilde derved falde. Men falder deres Købekraft, er dette ensbetydende med, at man maa give flere Penge for den samme Mængde Varer, m. a. O.: Varepriserne vilde stige.« Men et endnu større Resultat vilde jo opnaas — og paa en langt billigere Maade —, om man satte Bogtrykkerpressen i Gang og lod den trykke Papirpenge efter samme Maalestok, som vi have gjort det i tidligere Tider. Kommer det bare an paa, at »faa Varepriserne til at stige«, saa kunne Fortidens Møntpolitikere jo vise, hvorledes man skal bære sig ad. Vore Fædre have jo ofte nok fortalt os om den herlige Tid*), da man maatte give et Par Hundrede Kroner eller noget lignende for et Par Morgensko. Fordobl Pengemængden! raaber Hr. Hertel; — men hvorfor standse ved en Fordobling?

*) Ja, man ser virkelig — hvor utroligt det end lyder — af og til i den senere Tid agrariske Skribenter udtale sig om Tiden i Aarhundredets Begyndelse (1813), som om de for Alvor betragtede den, forsaavidt angaar Pengevæsenet, som »en herlig Tid« i alt Fald for Befolkningens Flertal.

De danske Agrarer have af de tyske Agrarer lært Mønttheori, og det synes desværre haabløst at diskutere med dem derom, — men heldigvis vide de dog, at Danmark er noget mindre end Tyskland. Medens man ikke skal forsværge, at det store Land jo kunde finde paa at indføre Bimetallismen, indse de danske Agrarer dog, at det lille Danmark ikke her ret vel kan gaa paa egen Haand. »Desværre«, siger Hr. Hertel, kan Danmark »ikke alene« indføre Bimetallismen. Vi maa vente, til de Store gør det; — men »naar Signalet til en Overgang til Bimetallismen lyder til os vestfra eller sydfra«, »maa vi ikke fornemt eller ligegyldigt holde os tilbage, som saa ofte før, thi vi risikere da, at Bevægelsen gaar uden om og forbi os, til Skade for vore dyreste Interesser«; vi maa tværtimod »resolut og bestemt stille os paa den rette Side«, — Bimetallismens naturligvis.

Naar dette »Signal« vil lyde, det ved man »desværre« ikke; — men indtil da have Landmændene noget andet at gøre: »resolut og bestemt« maa de forlange Erstatning for det »Tab«, Guldmøntfoden har paaført dem. Et »Erstatningskrav« have de, — det vil Hr. Hertel »slaa fast«. Der er dem, fortæller han, der mene, at »Erstatningskravet« lader sig »juridisk begrunde«. Det kunde være morsomt, at se denne »juridiske Begrundelse«; men Hr. Hertel »vil ikke udtale sig« derom. Sagen er vel den, at han har Følelsen af, at den »juridiske Begrundelse« vilde vise sig at være det pure-Nonsens. Men »med fuld Føje« kunne Landmændene, siger Hr. Hertel, rejse et »moralsk« Erstatningskrav. Og derefter holder han et lille Foredrag om »Kapitalen«, den nederdrægtige »Kapital«,

der har profiteret ved Guldmøntfoden paa Landmændenes Bekostning, om »de uproduktive Klasser« osv. »Intet Samfund«, udbryder han, »kan i Længden staa sig ved, at Arbejdets Betydning forringes til Fordel for Kapitalbesiddelsen«. Hvem er Foredraget holdt for? Man tror at høre en Taler fra Rømersgade, — og saa er Foredraget holdt i de fynske Godsejeres og Proprietærers »Patriotiske Selskab« og i flere lignende Kapitalist-Foreninger.

»Tabet« for Landbruget ved Guldmøntfodens Indførelse skyldes — siges der — dels den Omstændighed, at Møntforandringen medførte, at »Priserne paa Landbrugets Produkter ere faldne«, dels den Omstændighed »at Udgifterne til Prioriteternes Forrentning og Skatterne ere blevne vanskeligere at udrede.« Selv om dette holdt Stik, hvad det ikke saa ganske gør, saa maatte Agrarerne dog ikke blot oplyse os om, hvorledes »Tabet« er opstaaet, men tillige om hvor stort det er. Derom vil Hr. Hertel dog »ikke udtale sig«. Dette er uheldigt: de, der have den »moralske Forpligtelse« at erstatte Tabet, maa da billigvis sættes i Kundskab om, hvor meget det er, man forlanger Erstatning for. Er det 10 Mill. Kr.? Er det 100 Mill. Kr.? Er det 1000 Mill. Kr.? Lad os sige: 100 Mill. Kr. Saa kommer det andet Spørgsmaal: hvem skal betale de 100 Millioner? Naturligvis »Kapitalisterne«, vil Hr. Hertel svare. Ja, men hvilke Kapitalister? Og Svaret vil saa sandsynligvis være: Prioritetsejerne! Men saa maa de Herrer Agrarer yderligere bevise, at disse Prioritetsejere have tjent 100 Millioner ved Møntforandringen; thi have de ikke tjent dem, kommer Tabet jo til at falde paa dem, og saa ville de naturligvis

rejse et Erstatningskrav. Saaledes vil man bevæge sig i en Cirkel. Forøvrigt maa Agrarerne jo passe paa, at der ikke blandt de Prioritetsejere, der skulle lukke Pungen op, befinder sig — Agrarer; man kunde maaske finde Agrarer, der eje ganske vakre Prioriteter.

Der er saaledes adskilligt, der først maa dokumenteres, inden Dommen kan falde i Erstatningssagen. Men selv om det kunde bevises, hvad der er blevet tabt og hvad tjent ved Møntforandringen, og hvem der have tabt og hvem vundet, vil det dog være urimeligt at forlange ny Statsforanstaltninger til Udligning af Tab og Fortjeneste. Ved Møntforandringen er der selvfølgelig tabt af nogle og tjent af andre, — selvfølgelig, eftersom der tabes og tjenes ved enhver Statsforanstaltning. Sligt er uundgaaeligt. Vilde man tilstaa Erstatning, hver Gang der tabes ved en Statsforanstaltning, vilde man komme ind paa det komplet Absurde.

Agrarerne, der tænke paa at lukke Margarinefabrikerne, tænke ikke paa at give Margarinefabrikanterne en tilsvarende Erstatning; det vilde da ogsaa være selvmodsigende; det vilde være det samme som at give tilbage med den venstre Haand, hvad de havde modtaget med den højre. Det, Agrarerne ville have, er materielle Fordele, af den ene eller den anden Art, og naar de søge at »begrunde« deres Fordringer, er det blot, fordi de mene, at i vor Tid tør kun den tyske Kejser sige: »sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas.« I Virkeligheden drejer det sig her kun om et Magtspørgsmaal; med Ret og Billighed har det intet at gøre. Kunne Agrarerne besætte Fler-tallet af Pladser i Rigsdagen, kunne de komme i Be-

siddelse af Regeringsmagten saa ville de diktere Freden. Men en »Begrundelse« skal der altid til, — det tager sig bedst ud —, og den leverer Guldfoen.

Den Erstatning, de forlange, skal nu dog ikke bestaa i en direkte Udbetaling af saa og saa mange Millioner til dem. De nøje sig med at forlange, at Staten hjælper dem paa to Maader, som Hr. Hertel siger: Staten skal sørge for at forøge Landbrugets Indtægter og for at formindske dets Udgifter. Indtægts-Forøgelsen skulde fremkomme, »idet man ved Toldbeskyttelse hæver Priserne paa Landbrugsprodukter«, — hvorom ovenfor blev talt —, Udgiftsformindsnelsen skulde fremkomme dels ved Forholdsregler, der skulde medføre en Nedgang af Prioritetsrenten dels ved Ophævelse eller Nedsættelse af Hartkornsskatterne.

Ja, naturligvis vilde det være ganske behageligt for Landmændene, om de i større eller mindre, helst i større, Omfang kunde slippe for at betale Skatter. Men da det Offenliges Udgifter i det Hele ere stigende, maatte nogle Andre betale til det Offenlige, hvad Landmændene ikke mere ville betale. Disse Andre — Embedsmænd, Handlende, Industridrivende, Arbejdere osv. — holde imidlertid ogsaa mest af at betale smaa Skatter, og en Kamp mellem de modstridende Interesser, vil udvikle sig. Den Stærkeste gaar af med Sejren.

Et Magtspørgsmaal er Agrarspørgsmaalet. Om Ret og Billighed spørges her ikke, end ikke om Logik. Atter og atter udtale Agrarerne den fysiokratiske Tanke, at Jordbrugerne er Samfundets »produktive« Medlemmer, de Andre de »uproduktive«. Deres Sekretær

giver Tanken et krast — og endog mindre høfligt — Udtryk, naar han siger: »Endnu den Dag i Dag passer den Samtale, som Holberg for 1½ Hundrede Aar siden lod Bonden og Pernille føre i »Den pantsatte Bondedreng«. Bonden: Hvoraf lever disse mange Folk i Byen? thi jeg ser ikke hverken Ager eller Eng, hverken Heste eller Stude, ikke et Svin engang. — Pernille: Stude og Svin er her nok af; man lever ellers her af Dig og andre Bønders Sved og Arbejde.« Og den logiske Slutning heraf? Fysiokraterne drog den rigtigt! Skatterne maa til syvende og sidst uundgaaeligt betaales af dem, der producere et Overskud, og det er da mest rationelt strax at lægge Skatten paa dem; — kun »Bønderne« producere et Overskud; — altsaa bør al Skat lægges paa dem. Men vor Tids Agrarer ville vel have Æren af at være Samfundets »produktive« Medlemmer, men ville ikke høre Tale om, hvad der er den logiske Konsekvens heraf.*)

Om Agrarernes øvrige Ønsker og Forlangender henvises til deres ovenfor aftrykte Program. Dette indeholder dog ingenlunde alt. Exempelvis kan nævnes et »Ønske, der gentagne Gange er kommet til Orde i Landbruget, nemlig at den 5. Direktørplads i Nationalbanken, der stadig staar ledig, bliver besat med en særlig landbrugskyndig Mand.«

*) Det er overhovedet karakteristisk for Agrarerne, at de kun laane det Gale hos Fysiokraterne, nemlig disses Overvurdering af Landbrugernes Betydning for Samfundet og Undervurdering af de øvrige Erhvervsklassers Betydning. Men Fysiokraternes logisk rigtige Skattekonklusion synes D'Herrer Agrarer ikke at kende noget til, og naar de anraabe om Statshjælp og atter Statshjælp, synes de ogsaa helt at glemme Fysiokraternes liberale økonomiske Politik.

Hvad i al Verden skulde det nytte Landbruget? I en »Industri«- eller »Haandværker«-Bank behøve Direktørerne ikke at have Begreb om, hvorledes en Høvl eller en Syl haandteres. I en »Landmands«-Bank behøve Direktørerne ikke at kende Forskel paa Byg og Havre. En Bankdirektør maa forstaa sig paa Bankforretninger; — derpaa er det, at det kommer an.

Det, der navnlig staar i Programmet, er jo Forlangender om »Statens Støtte«, »Statens størst mulige Medvirkning« osv., — men alle de Andre — Ikke-Landmændene — ønske naturligvis ogsaa »Statens Støtte«; — uheldigvis er det nu for en stor Del ganske modsatte Ting, der forlanges »støttede« fra Staten. Fra den nyeste Tid kendes tilstrækkeligt Diskussionen om »Stores« og »Frejr«. Spækhøkerne og »Middelstandens« andre Repræsentanter i Byerne forlange »Statens Støtte« til saadanne Foretagenders Nedslagning. Men Hr. Hertel skriver, — i næsten ordret Overensstemmelse med Resolutioner, der ude paa Landet ere blevne vedtagne, — at derom »turde dog vel alle Landmænd være enige, at der fra Landbrugets Side maa nedlægges den bestemteste Indsigelse imod de Antydninger, der ere fremkomne om, at Lovgivningens tunge Haand fremtidig skulde umuliggøre Realisationen af lignende Tanker som de, hvorpaa Nordiske Stores hvilede. Landbruget maa fordre, at det paa Basis af den nugældende Lovgivning frit kan ordne sine Afsætningsforhold og sine Exportforhold paa den Maade, som det mener stemmer bedst med dets Interesser. Enhver Hindring, som man vil søge at stille op over for Land-

bruget, hvad angaar Oprettelsen af kommercielle Foreninger, Andelsslagterier, Forbrugsforeninger, Exportselskaber etc., — den bør ubarmhjærtig nedslaa.« Det er jo rene Ord for Pengene. Men inde i Byerne er man jo lige saa »ubarmhjærtig« imod »Frejr«, — og paa dette Punkt er Modsætningerne da flagrante nok.

Naar Lovgivningsmagten ikke mere skal lade sig lede af Hensynet til Konsumentinteresserne, men af Hensynet til Producentinteresserne, saa vil den have ondt ved at finde Vej mellem Modsætningerne. Den ene Producentgruppe haler til den ene, den anden til den anden Side. Fabrikanterne have altid søgt at hale i det mindste er klækkelig Toldbeskyttelse til sig; Haandværkerne have sværmet for Lav og lignende Tvangsindretninger, — nu f. Ex. for nogle aldeles unyttige saakaldte »Fagprøver« — og trængt, som de længe have været af Storindustrien, have de atter og atter anraabt om »Statens Støtte«; i vor Tid er nu Landmændene ogsaa begyndt for Alvor at hale, og endelig er endog Handelsstanden, der dog ellers var den, der havde mest Frihedsaand i sig, begyndt at anraabe om Statsindblanding. Derom ere de forskellige Producentgrupper da enige, at Friheden skal beklippes, — men hvor Beklipningen skal ske, derom ere de ikke enige. Storindustrien vil have klippet af paa et Punkt, den lille Industri paa et andet, Handelsstanden vil have »Frejr« klippet over, og Landmændene vil — refererer Hr. Hertel — have klippet i »Børsen«; Landmændene ville have klippet paa nogle, Industrien paa nogle ganske andre Punkter i Toldloven; de større Producentgrupper spalte sig atter i mange mindre, der alle ere enige om, at i Friheden skal der klippes, men

aldeles uenige om, hvor der skal klippes. Det Hele opløser sig, naar Konsumentstandpunktet ombyttes med Producentstandpunktet, i en *bellum omnium contra omnes*.

I det Positive den største Uenighed, — i det Negative skøn Enighed. »Bort med den ubundne Frihed!« saaledes lyder Feltraabet i det nittende Aarhundredes Slutning. Hvilke Synder har da denne saakaldte »ubundne« Frihed paa sin Samvittighed?

Lad os begynde med at sige, at den i alt Fald ikke har den Synd at have formindsket Produktionen. Produktionen, — saavel Landbrugs-Produktionen som den industrielle —, er, som alle vide, i det nittende Aarhundrede voxet som ingensinde tidligere. Det nytter ikke at indvende, at Produktionsstigningen skyldes Tekniken; thi naar Tekniken i vor Tid har gjort saa kæmpemæssige Fremskridt, saa er disse jo netop kun blevne muliggjorte derved, at Liberalismen har løsnet de Baand, der tidligere hindrede Kræfterne i at udfolde sig.

Men det er ikke blot Produktionen, der under Liberalismens Regime har gjort gigantiske Fremskridt; ogsaa om de producerede Varers Omsætning fra Sted til Sted — fra det Sted, hvor der findes en relativ Overflod, eller hvor Priserne ere lavere, til det Sted, hvor der findes Trang eller højere Priser — gælder dette. Agrarerne ville vel være de sidste til at benægte dette. Agrarerne beklage sig jo netop over denne »Amerikas Konkurrence«, som kun Samfærdselens Udvikling under Liberalismens Herredømme har gjort mulig. »Den amerikanske Konkurrence«, -- det har jo nu i lange Tider været et af Landmændenes

Veraab. Ogsaa Import andetsteds fra beklage Landmændene sig over. Dog beklage de sig ikke i og for sig over Samfærdselen. De ere vel fornøjede med Jernbanerne, Dampskibene, Dampfærgerne etc. Kun have de den ejendommelige Opfattelse, at disse Samfærdselsmidler væsentlig skulle benyttes til Export, — Export af Smør, Kød, Flæsk, Æg, Kreaturer, og hvad nu ellers brave Landmænd kunne ønske at udføre —, men til Import, kun naar der er Tale om Forbrugsartikler, som de selv trænge til, hvorimod Import af saadanne fæle Ting som f. Ex. Margarine ingenlunde bør tilstedes. Deres Kærlighed til Samfærdselsmidlerne har saaledes sine Grænser. Exporten bør lettes ved teknisk fuldkomne Samfærdselsmidler, ved lave Fragter, helst helt gratis, allerhelst maaske endog Betaling for at exportere (»Exportpræmier!«), — Importen bør paa visse Punkter derimod forbydes eller vanskeliggøres. Hr. Hertel udtrykker ogsaa her Agrarernes Følelser, noget blandede Følelser, som man vil se: der er mangt og meget at indvende mod Handelsstanden, forklarer Hr. Hertel, men den har dog ogsaa sine gode Sider, ja Landbruget »maa regne med Handelsstanden som Forbunds-fælle«, — »naar Forholdene ere som de bør være«. Dette Forbehold turde dog være overflødig; Forholdene ere, i saa Henseende, altid »som de bør være«. Fordringen om, at Handelsstanden skal staa til Tjeneste, naar Talen er om Export, men være meget reservé, naar Talen er om Import, er af en selvindlysende Meningsløshed. Landbruget kan i høj Grad takke Handelsstanden for, hvad det er. Uden en florerende Handelsstand

intet florerende Landbrug, — men Handelsstanden florerer kun, hvor Liberalismen raader.

At Liberalismen ikke har noget at bebrejde sig med Hensyn til Produktionens og Omsætningens Udvikling, vil man formentlig erkende. Men man vil indvende, at der er andre Omraader, navnlig det sociale, hvor Liberalismen viser sig at være en svar Synder.

For lidt over hundrede Aar siden, dengang da *l'ancien regime* laa paa sit Yderste, skrev Bernardin de Saint-Pierre:

»Staten [nu vilde man sige Samfundet] ligner en Have, hvor de smaa Træer ikke kunne komme frem, hvis der er for mange store, som overskygge dem; — men der er den Forskel, at en Haves Skønhed kan skyldes nogle faa store Træer, medens Statens Velfærd altid beror paa Undersaaternes Mængde og Lighed, og ikke paa et lille Antal Rige.«

Men nu gøres der gældende, at under »Manchester-Herredømmet« er Ligheden mere og mere forsvunden. Liberalismen og den dermed sammenhørende Kapitalisme har, siger man, ført til, at de økonomiske og sociale Modsætninger ere blevne mere og mere skarpt udprægede; Samfunds-Haven er, siger man, opfyldt af et elendigt Krat, af en Masse Planter, der ikke kunne trives, fordi nogle faa store Træer, der stedse blive mægtigere, med deres uhyre Kroner overskygge dem, berøve dem Lys og Luft. De store Træer gøre kun Skade; de smaa Planter ere dem, der indeholde Næringsværdierne, men de maa ikke faa Lov til at udvikle sig. Ogsaa tidligere lignede Samfundsbygningen en

Pyramide: øverst de faa Rige, længere nede de mindre Velstillede, nederst de Fattige. Saaledes saa den da ud*):

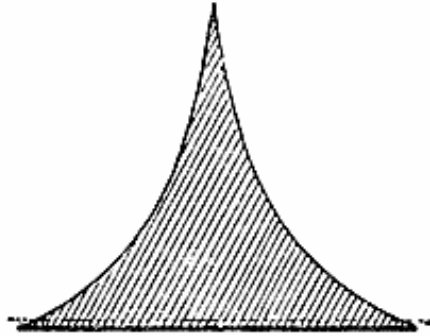

Fig. I.

Nu, derimod, ere Mellemlasserne hensygnende, Proletariatet voxende, Rigdomstilvæksten udelukkende gaaet til de højere Lag, og Samfundsbygningen siges da at have antaget denne Form:

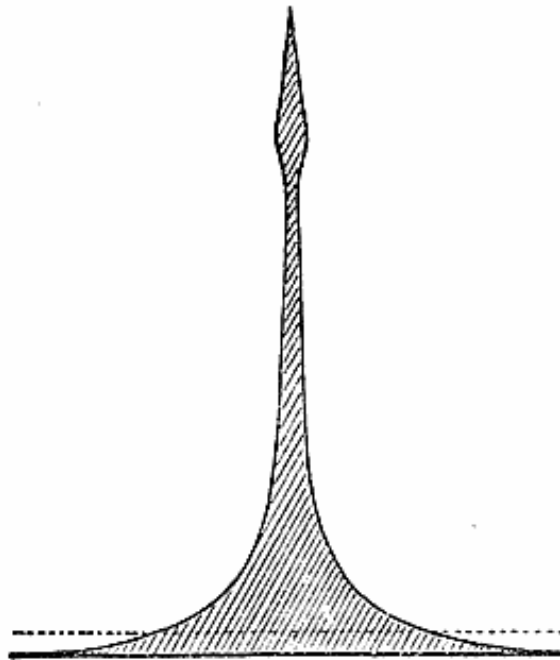

Fig. II.

Altsaa man paastaar, at Middelstanden er gaaet tilbage, at Skilsmissen mellem de faa Rige og de mange Fattige

*) Den punkterede Linje i Figurerne betegner »Existensminimums-Grænsen.

er bleven stedse tydeligere; at den Bro, der skulde danne Overgangen fra Samfundets lavere til dets højere Lag, bestandigt bliver svagere.

Men — profeterer man — skal det kapitalistiske Regimente fortsættes, vil det blive værre endnu: Forbindelsen mellem Rig og Fattig vil helt afbrydes; Middelstanden vil helt forsvinde; nogle faa uhyre Rige ville have revet alle sociale og økonomiske Goder til sig; Folkets store Masse, den arbejdende Befolkning vil synke helt til Bunds, og vil ingen Mulighed se for at kunne arbejde sig op; derimod ville Individier, der ere blevne besejrede i Konkurrence-Kampen fra Tid til anden kunne falde ned fra dem, der endnu have holdt til oven Vand, ned til de Mange, der daglig maa se Hungersdøden i Øjnene. Saaledes vil da Samfundet — indtil de Mange i Følelsen af deres Overmagt have styrtet deres Tyranner, Kapitalisterne, og proklameret et nyt Rige — efter denne Profeti komme til at se ud:

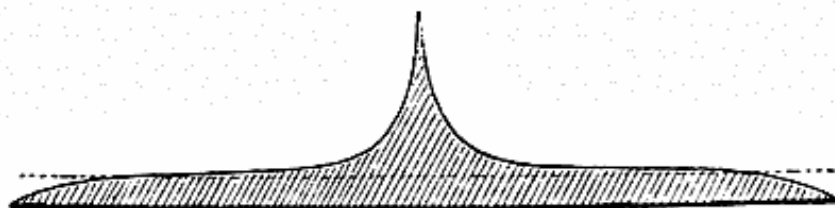

Fig. III.

I Virkeligheden har Udviklingen været en ganske anden. Samfundsbygningen er ikke bleven saaledes omformet som de ovenfor gengivne Figurer antyde; — hine Figurer ere vilkaarligt konstruerede. I en Industristat som Sachsen — andre Lande fremvise analoge Forhold —, i denne stærkt kapitalistisk udviklede Stat omformedes Samfundspyramiden i blot tolv Aar, fra 1879 til 1890, tilmed i en økonomisk ugunstig Periode, faktisk ganske anderledes, nemlig saaledes:

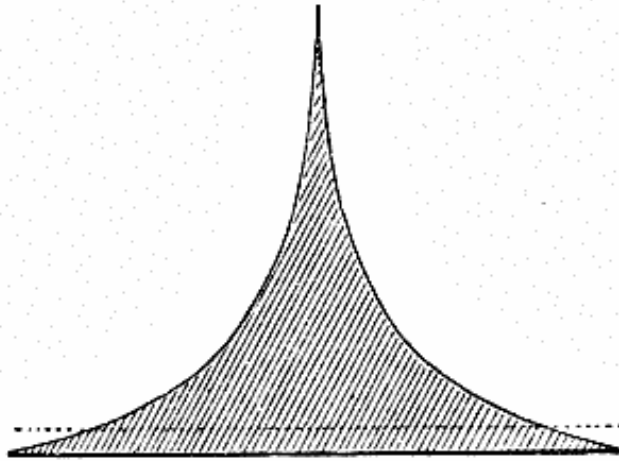

Fig. IV (1879).

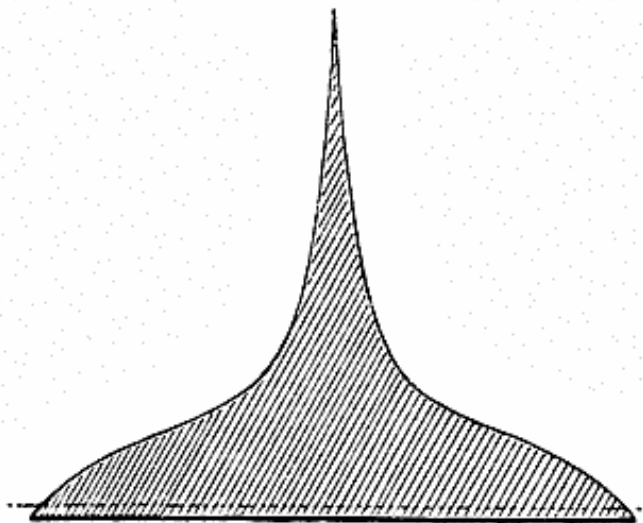

Fig. V (1890).

Dette vil sige: de lavere Klasser trænge op ad; fra den yderste Armod gaar Bevægelsen opad mod et noget bedre Udkomme, og derfra atter videre op ad; Middelstanden forsvinder ikke; den bliver tværtimod kraftigere; Samfundsbygningen krones ganske vist af et højt, slankt Spir, der voxer højere op imod Skyerne; men der er ingen Fare for, at det skulde styrte i Grus, at Samfundsbygningen skulde vælte; Forbindelsen er ingenlunde afbrudt mellem Spidsen og Fundamentet; tværtimod: Fundamentet er bredere, sikrere og solidere end nogensinde før, og den sociale Pyramide staar fastere end i nogen tidligere Periode.

De ovenfor gengivne Figurer ere tagne af Julius Wolfs Bog: »Sozialismus und kapitalistische Gesellschaftsordnung«, Bind I af hans »System der Sozialpolitik« (Stuttgart, 1892). I dette Værk vil man finde samlet et meget betydeligt faktisk Stof til Belysning af de socialøkonomiske Tilstande i Fortid og Nutid.

At der fra modsat Side samles Tal sammen, der skulle bevise, at den sociale Elendighed stiger, medens de producerede Rigdomme samles paa nogle faa Hænder, er bekendt nok. Tal opstilles mod Tal, som fjendtlige Hære opmarchere mod hverandre. Trods de Tal-Hære, der udsendes af Socialisterne — Socialisterne tilhøjre saa vel som dem tilvenstre — bør man dog kunne overbevise sig om, at den sociale Kløft ikke udvides. Liberalismen og Kapitalismen turde heller ikke i den Henseende have noget at bebrejde sig.

Om en »social Kløft« kan man vel, naar Udtrykket ikke tages altfor bogstaveligt, tale endnu i den europæiske Civilisations Lande, skønt Samfundspyramiden ikke er brudt paa noget Punkt. Overgangene fra de lavest

til de højest Stillede er ganske vist utallige og umærkelige, uendeligt smaa, — men i det Hele og Store, altsaa bortset fra spredt forekommende Undtagelser, er Høje og Lave i vor Tid som for tusinde Aar siden skilte fra hverandre med Hensyn til *commercium et connubium* (jfr. Prof. Fahlbeck om Stænder og Klasser, Nationaløkonomisk Tidsskrift XXX). For saa vidt bestaar der altsaa en »social Kløft«, — men Liberalismen har ikke uddybet den, har tværtimod gjort sit til at udfylde den. Tocqueville skrev om Nutidens Franskmænd: de ligne hverandre langt mere end den forrige Slægts. Stuart Mill skrev: denne Bemærkning finder endnu større Anvendelse paa Englænderne. W. von Humboldt skrev: at to Betingelser ere nødvendige for Menneskets Udvikling, fordi de ere nødvendige for at gøre Folk forskellige, nemlig Frihed og Forskellighed i Livsvilkaar; — »men«, siger Stuart Mill (»Om Friheden«), »den sidste af disse to Betingelser opfyldes hertillands for hver Dag mindre og mindre. De Omstændigheder, der omgive de forskellige Klasser og Personer, og som forme deres Karakter, komme daglig mere og mere til at ligne hverandre. Tidligere levede enhver Rang, ethvert Nabolag, enhver Næringsvej saa at sige hver i sin Verden, — nu for en stor Del i den samme. Relativt betragtet læse de nu det samme, høre det samme, se det samme, gaa til de samme Steder, have de samme Forhaabninger og den samme Frygt, have de samme Rettigheder og Friheder og de samme Midler til at gøre sig gældende. Hvor stor end Forskellen er mellem de forskellige Stillinger, er den dog intet i Sammenligning med den, der tidligere fandtes. Og den almindelige

Udjævning gør fremdeles Fremskridt. Alle Nutidens politiske Forandringer tjene til at fremme den, da de gaa ud paa at hæve de smaa og trykke de store ned. Ethvert Fremskridt i Undervisningsvæsenet fremmer den, da Folk herved bringes under den samme Indflydelse og faa Adgang til den samme Verden af Kendsgerninger og Følelser.« Stuart Mill henviser endvidere til, hvor nivellerende Nutidens Kommunikationsvæsen, Handel og Industri osv. har virket. Siden Stuart Mill skrev dette, er endel Aar forløbne, — men de have kun bekræftet hans Udsagn: at »den almindelige Udjævning fremdeles gør Fremskridt«; — man tænke f. Ex. paa de nødvendige Følger af de uhyre Fremskridt, Dagspressen — en af Verdens mest nivellerende Magter — har gjort i den sidste Menneskealder! Maaske ser man i det Hele Udjævningen særligt stærkt, naar man tager Spørgsmaalet om Kundskabers Udbredelse i Betragtning: tidligere nogle faa stærkt skinnende Stjerner, og en i Uvidenhedens dybeste Mørke nedsunken Masse, — nu er ogsaa Massen kommen frem i Lyset, eller dog fra det fuldstændige Mørke naaet frem til et vist Halvlys. Men ogsaa paa de andre Omraader vil man, som fremhævet af de ovenfor citerede store Aander, kunne se Udjævningen. Om Trosforskell spørger der nu mindre end før; Jøde gifter sig med Kristen, Kristen med Jøde hyppigere end før. Ikke blot enhver »i Lovgivningen« til Adel, Titel og Rang knyttet Forret er afskaffet, men ogsaa ude i Livet udviskes Forskellighederne stedse mere. Med de nationale Forskelligheder og de provinsielle Forskelligheder gaar det paa samme Maade, og alle »Nationaldragterne« ville snart

findes magasinerede i Museerne. Tjenestepigen gaar omtrent klædt som sin Frue. Befordringsmidlerne demokratiseres paa samme Maade: de aristokratiske Befordringsmidler ere enten, som Portechaiser, helt forsvundne, eller møde dog, som Ekvipager, mægtige Konkurrenter i Hyrevogne, Drosker og Omnibus'er; — den rette Ting har her faaet sit rette Navn. Endog den i Naturens Orden dybest begrundede Forskel, Kønsforskellen, accentueres nu i Kvindeemancipationens Tid mindre end tidligere i Kvindeunderkuelsens Tid. Saaledes, hvorhen man end vender Blikket! Hvorledes ser Nutidens Gader ikke ud i Sammenligning Fortidens: i tidligere Tidens Gader, der gik op ad Bakke, ned ad Bakke, bugtende sig til højre og til venstre, med enkelte Pragtbygninger, stolte Kirker, Slotte og Adelsgaarde, og mange uselige Rønner, med fremspringende Karnaper, takkede Gavle, Taarne og Spir, med spraglet Liv og broget Afvexling overalt, — og nu Udjævning, Udjævning, Udjævning.

Nej, de »store Træer«, som Bernardin de Saint-Pierre talte om, er vel ikke blevne fældede; men endel af de Grene, der tidligere tog al Luft og alt Lys fra Underskoven, er blevne kappede af, — og Underskoven har faaet Luft og Lys og er voxet op.

Altsaa ogsaa paa dette Punkt have vi maattet tage Liberalismen i Forsvar. Naar denne alligevel — trods de Kendsgerninger, man skulde tro, at Enhver daglig maatte have Lejlighed til at observere — anklages for at uddybe Modsætningerne, vil man sikkert finde Forklaringen i dette Faktum, som ogsaa Stuart Mill konstaterer: »Forlangendet om, at Alle skulle ligne hverandre, voxer, jo mere det næres.«

Men der er noget mere at bemærke end det, at Produktionen, Omsætningen og den sociale Udjævning er stegen under Liberalismens Regimente. Det mærkeligste er maaske det, at i den saakaldte Individualismes Tid har Samfundsfølelsen voxet sig stærkere end nogensinde tidligere. I tidligere Tider maatte man — eller troede man at maatte — holde sammen paa Samfundet ved Hjælp af Tvangsindretninger; man var bange for, at det ellers vilde falde helt fra hinanden. I vor Tid har man roligt kunnet afskaffe dem; de frivillige Associationer, der i dette Aarhundrede ere opstaaede og fremdeles hver Dag opstaar paa alle økonomiske og sociale Omraader, have vist sig stærkere end Fortidens Tvangsforeninger. Disse Sammenlutninger ere snart Sammenlutninger af personlige Kræfter, snart af Kapitalkræfter. Hvorhen man vender Blikket, ser man dem florere; de strække deres Arme til alle Sider udover det hele Samfund, og Armene ere stærke. Det er den sociale Aand, hvoraf »Individualismens« Tidsalder er besjælet, som har kaldt dem til Live og holder dem i Live. Overalt gør den sig gældende. I tidligere Tider søgte man at holde sammen paa Hærene ved Hjælp af et barbarisk Straffesystem, men Sammenholdet var utilstrækkeligt; — i vor Tid er det langt stærkere, skønt Straffene ere blevne mildnede; — det er en social Følelse, Pligtfølelsen, der nu holder sammen paa Hærene; det er Pligtfølelsen, der nu driver Soldaten frem, ikke saa meget som tidligere Haabet om at vinde Berømmelse for sin Person. I vor Tid bliver — i civiliserede Lande — Lægen paa sin Post, om end Koleraen hjemsøger Byen nok saa galt; — i ældre Tider flygtede Lægerne

fra de pestbefængte Byer; — det er den sociale Følelse, Pligtfølelsen, der nu gør sig gældende. Og saaledes paa det ene Omraade som paa det andet.

Ingen alvis Regering har her grebet ind. Den sociale Følelse kommer frit, og trænger ikke til Regeringernes Fødselshjælp. Samfundstræet er voxet op, ikke i et Drivhus, men i Guds fri Natur, ernæret af Himlens Regn og Solens Lys. Nu ville Anarkisterne gerne ødelægge det; — men de kunne ikke: dets Rødder gaa for dybt i Jorden, dets Bark er for tyk, til at deres forgiftede Dolke kunne trænge igennem, dets Krone for høj, til at deres Bomber kunne naa derop. For de Individier, der rammes af Bomberne, er Sagen ubehagelig nok; — for Samfundet behøver man ikke at ængste sig. Naturligvis vil Samfundet stadig undergaa Forandringer, saaledes som det, saalænge det har existeret, bestandigt har undergaaet saadanne, — men væltes kan det ikke, om saa Alverdens Anarkister kom med deres Bomber.

Men det er ikke blot Anarkisterne, der ruske i Samfundsbygningen. De hæderlige Agrarer gøre det ogsaa; Haandværkerne ligesaa, og overhovedet alle de, der forlange af Lovgivningsmagten, at den ikke mere som under den liberale Økonomis Herredømme skal lade sig lede af Hensynet til det Almene, Konsument-Interesserne, men af Hensyn til det Partikulære, Producent-Interesserne. Da Samfundsbygningen overhovedet ikke kan væltes, ville Agrarerne og Haandværkerne heller ikke kunne gøre det; — men de ere dog, netop fordi deres Fordringer ikke ere ligefrem utopiske, langt farligere end Anarkisterne; de ville kunne faa Samfundsbygningen mere eller mindre forkvaklet ved uensigtsmæssigt paaklistrede Tilbygninger.

Reaktionens forskellige Grupper ere, som ovenfor fremhævet, indbyrdes uenige; — de ere kun enige om at rive og slide i den liberale Samfundsbygning. Hvad er der da egenlig i Vejen med denne?

Svaret er det, at den under Liberalismens Auspicier tilvejebragte Forandring af den tidligere bestaaende Samfundsbygning er bleven saaledes som den maatte blive. Naar Misfornøjelsen med Bygningen er saa almindelig, saa kunne de liberale Bygmestre svare: vi have lovet at forbedre Bygningen, men ikke at gøre den fuldkommen; vi have lovet større Rigdom, større Oplysning, mere Dannelse, større Kultur, mere Lighed, mere socialt Sammenhold, og vi have holdt vore Løfter, — thi vi lovede ikke at forandre den menneskelige Natur. Grunden til den almindelige Misfornøjelse er at søge i selve den menneskelige Naturs Beskaffenhed. Menneskene raade nu over langt flere Nydelsesmidler end tidligere; alligevel er Utilfredsheden større end nogensinde før, — thi for hver Fornødenhed der tilfredsstilles, rejser der sig to ny. Man forlangte, at Samfundets Ringeste skulde føres højere opad; og de blev førte højere opad. Hvad opnaedes derved? Der opnaedes, hvad man havde forlangt, — men tillige dette: at Begærligheden steg. De bleve førte et Trin opad Samfundsstigen, — og saa forlangte de at komme endnu højere, langt højere tilvejs. Jo højere de steg, des mere steg ogsaa deres Fortvivlelse over ikke at kunne, aldrig i al Evighed at kunne naa Toppen. Den tidligere relative Sindsligevægt gik tabt; den nu tilstedeværende Uro i Gemytterne er den civiliserede Menneskeheds Grundskade. Hvem vil bøde paa den?
